

Aplikace zákona o III. odboji

PAVEL ŽÁČEK

Dvaadvacet let po pádu komunistického totalitního režimu bude český právní řád rozšířen o kompromisní podobu zákona o protikomunistickém odboji (III. odboj), přijatou pod názvem *Zákon o účastnících odboje a odporu proti komunismu*. Dne 17. listopadu 2011 vstoupí v platnost pravděpodobně poslední zákon zásadní povahy, který bezprostředně řeší problémy historické paměti naší postkomunistické společnosti. Instituce podílející se na jeho naplňování budou kvůli nejednoznačnosti některých pasáží zákonné úpravy nuceny řešit řadu problémů.

Podle důvodové zprávy byl zákon inspirován slovenskou úpravou, konkrétně zákonem č. 219/2006 Z. z., o protikomunistickom odboji, který tuto problematiku svěřil do působnosti Ústavu paměti národa.¹ Cílem legislativního návrhu bylo definovat protikomunistický odboj a odpor proti komunismu, stanovit podmínky pro vydávání osvědčení účastníka odboje a odporu proti komunismu, upravit rehabilitace za zbytkové tresty související s trestnými činy některých politických vězňů, stanovit nároky účastníků protikomunistického odboje a vymezit působnost Ministerstva obrany ČR při vydávání osvědčení oprávněným osobám, popř. při rušení vydaných osvědčení.² Nejdůležitějším důsledkem zákona však podle všeho bude postavení účastníků odboje a odporu proti komunismu

na obdobnou úroveň, jakou již od roku 1946 mají účastníci národního boje za osvobození (II. odboj).³

NEÚPLNÁ DEFINICE ODBOJE

V preambuli zákona vyjádřil Parlament České republiky úctu a vděčnost ženám a mužům, kteří v období komunistické totalitní moci s nasazením vlastních životů, osobní svobody i majetku aktivně bránili hodnoty svobody a demokracie a odhodlání trvale připomínat ideály vlastenectví, cti, statečnosti a sebeobětování dalším generacím a vyslovil hlubokou lítost nad nevinnými oběťmi teroru komunistického režimu. Poslanci a senátoři při jeho přípravě vycházeli ze zásad vtělených již před osmnácti lety do zákona o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu.⁴

Podle § 2 zákona je *doba nesvobody* definována jako *úsek československých dějin od 25. února 1948 do 17. listopadu 1989⁵, odboj a odpor proti komunismu jako účast na akcích směřovaných proti komunistickému režimu v Československu projevená ať již jednotlivě či ve skupině na základě politického, náboženského či mravního demokratického přesvědčení nebo vědomá a veřejná vyjádření takového odporu, na území státu i v zahraničí, a to i ve spojení s cizí demokratickou mocností [...] s cílem odstranit, výrazně oslabit či narušit anebo jinak poškodit komunistickou totalitní moc v Československu a obnovit svobodu a demokracii*, občanem je pak osoba mající v předmětné době státní občanství Československé socialistické republiky nebo jejich právních předchůdců, případně osoba zbaavená občanství rozhodnutím státních orgánů.⁶ Zjednodušeně by se dalo

1 Srov. § 1 zákona č. 219/2006 Zb. z., o protikomunistickom odboji.

2 Důvodová zpráva k návrhu zákona o účastnících protikomunistického odboje a účastnících odporu proti komunismu a o změně zákona č. 170/2002 Sb., o válečných veteránech, ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů (zákon o protikomunistickém odboji). Viz <http://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=67502>.

3 Srov. zákon č. 255/1946 Sb., o příslušnicích československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození.

4 Srov. § 3 zákon č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu: *Odpor občanů proti tomuto režimu [...] na území státu i v zahraničí, a to i ve spojení s cizí demokratickou mocností, byl legitimní, spravedlivý, morálně oprávněný a hodný úcty.*

5 Doba nesvobody je tak v čs. právním řádu vymezena jako období od 30. 9. 1938 do 4. 5. 1945 a od 25. 2. 1948 do 17. 11. 1989; období komunistické totalitní moci však končí až 29. 12. 1989. Srov. § 2 zákona č. 181/2007 Sb., o Ústavu pro studium totalitních režimů a Archivu bezpečnostních složek a o změně některých zákonů.

6 Srov. § 2 zákona o účastnících odboje a odporu proti komunismu - viz <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6&ct=204&ct1=0&v=PZ&pn=4&pt=1> (dále jen „zákon“).

řící, že právní úprava se vztahuje na bývalé občany Československé (socialistické) republiky z doby nesvobody, zemřelé občany České a Slovenské Federativní Republiky a občany České republiky a Slovenské republiky. Přestože jde i o akce realizované v zahraničí, definice bohužel neobsahuje identické aktivity poškozující primárně komunistický režim v Sovětském svazu či jiném komunistickém státě (režimu), byť mohly být účastníky odboje (odporu) vykonávány jako činnost *s cílem odstranit, výrazně oslabit či narušit anebo jinak poškodit komunistickou totalitní moc v Československu a obnovit svobodu a demokracii*. Jako kdyby komunismus byl z pohledu našich zákonodárců výhradně československou záležitostí...

Další paragraf stanoví jako formu protikomunistického odboje pouze *ozbrojený nebo jiný srovnatelný boj vedený proti komunistickému režimu v Československu, provádění sabotáže, spolupráci se zahraničními zpravodajskými službami demokratických států, převaděčství nebo překračování státních hranic za účelem účasti v odboji a odporu (agenti-chodci)*.⁷ Přestože důvodová zpráva explicitně odkazuje na působení československých letců u britského Královského letectva (RAF), jejich operační nasazení v korejské válce či na Středním východě, na několik set „Čechoslováků“ bojujících ve francouzské cizinecké legii proti nastupujícím komunistickým režimům v Africe i Asii či na čs. jednotku působící v rámci U. S. Army ve Spolkové republice Německo (4091st Labor Service Compa-

ny – Czechoslovakian), zákon neřeší působení ve *spojenecké armádě*.⁸ Právní úprava bohužel všeobecně opomíjí problematiku armády včetně výkonu vojenské služby v armádě cizího demokratického státu (nicméně definice se zjevně nevztahuje ani na pracovníky zpravodajských služeb či jakoukoliv policejní formaci). Z tohoto pohledu si zákonodárci svoji úlohu výrazně ulehčili.

Další právní kolizi může způsobit odstavec prolamující spodní hranici doby nesvobody, tj. 25. únor 1948: *Za odboj nebo odpor proti komunismu se považuje též činnost významem srovnatelná s formami odboje a odporu proti komunismu [...] vykonávaná před dobou nesvobody, pokud jejím cílem bylo zabránit nastolení komunistického režimu a zachování svobody a demokracie v Československu, pokud tohoto cíle nebylo možno dosáhnout jinak, a byla spojena s obdobným rizikem*.⁹ Bude se tedy zákon vztahovat i na protikomunisticky orientované osoby, které konaly službu v nepřátelské armádě nebo se jinak účastnily nepřátelského válečného podnikání proti Spojencům, působily na vedoucích místech v Národní odborové ústředně zaměstnanecké, Ústředí veřejných zaměstnanců, Svazu zemědělství a lesnictví nebo Hlinkovy slovenské ľudové straně, dobrovolné členy Svazu pro spolupráci s Němci, Českého svazu válečníků, Rodobraný, Vlajky, České ligy proti bolševismu, Německo-české společnosti, Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, Hlinkovy

gardy, Německo-slovenské společnosti, Hlinkovy mládeže nebo jiných fašistických organizací podobné povahy, jejichž účelem bylo šířit nacistickou ideologii a udržovat mocenské postavení Němců, atd.¹⁰

DEFINICE PŘEKÁŽEK ÚČASTNÍKA

Při stanovení překážek pro přiznání postavení účastníka odboje a odporu proti komunismu vycházeli autoři zákona – nutno dodat, že poměrně nesystémově a zjevně bez znalosti stávající praxe – z tzv. velkého lustracionálního zákona.¹¹ Zejména nezformulovali paragraf, jenž by jednoznačně vymezil, jakým způsobem a které orgány veřejné moci budou potvrzovat, kontrolovat anebo doplňovat¹² z podnětu ministerstva obrany žádosti prokazující splnění podmínek pro vydávání osvědčení.¹³

Z těchto důvodů se zjevně budou muset v rámci správního řízení – tj. v časově omezené době – ministerstvu obrany k podkladům od jednotlivých občanů vyjadřovat archivy spravující příslušné podklady či evidence. Mezi nimi zejména:

Archiv bezpečnostních složek, který je – oproti tzv. lustracioním zákonům – kompetentem u písm. a/, zčásti u písm. b/, f/, g/ a h/ § 4 zákona, a bude se tedy vyjadřovat k: – příslušníkům nebo zaměstnancům bezpečnostních složek, s výjimkou základní nebo náhradní vojenské činné služby (a také civilně-správního úseku, útvarů Sboru národní bezpečnosti vykonávajících funkce státních

7 Srov. § 3 zákona.

8 Srov. např. § 2 zákona č. 255/1946 Sb.

9 Srov. § 3, odst. 5 zákona.

10 Srov. odst. 3, § 1 zákona č. 255/1946 Sb.

11 Srov. ŽÁČEK, Pavel: Lustracioní zákony v České republice. Aplikace zákonů č. 451/1991 Sb. a č. 279/1992 Sb. In: *International Conference Twenty Years After – Mezinárodní konference dvacet let poté*. Viz <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/konference/20let-pote/twenty-years-after-zacek.pdf>.

12 Jednotlivé žádosti mohou být značně neúplné nejenom s ohledem na poměrnou složitost zákona, ale také kvůli faktu, že o vydání osvědčení účastníka odboje a odporu proti komunismu může požádat jeho (její) manžel, rodič, dítě, jiný příbuzný v řadě přímé nebo sourozenec, popřípadě občanské sdružení nebo jiná právnická osoba, jejichž předmětem činnosti je zkoumání historie, archivnictví, výchova, vzdělávání nebo ochrana lidských práv, anebo občanské sdružení sdružující účastníky odboje proti nacismu nebo odboje a odporu proti komunismu nebo bývalé politické vězně. (odst. 2 § 6 zákona).

13 Srov. § 4 zákona č. 451/1991 Sb., kterým se stanoví některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní Republiky, České republiky a Slovenské republiky, jenž jednoznačně vymezil, které skutečnosti dokládá občan osvědčením vydaným ministerstvem vnitra a které čestným prohlášením.

archivů a Hlavní správy Státní bezpečnosti v SSR),¹⁴

- osobám evidovaným v materiálech bezpečnostních složek jako spolupracovníci nebo tajní spolupracovníci, členům Pomocné stráže Veřejné bezpečnosti (PS VB), pomocníkům Pohraniční stráže (PPS),

- osobám jinak obdobně spolupracujícím s bezpečnostními složkami nebo Komunistickou stranou Československa,

- studentům nebo absolventům vysokých škol politických a bezpečnostních, školení obdobných směrů ve státech Varšavské smlouvy, vědeckým aspirantům či účastníkům kurzů na těchto školách, delších než 3 měsíce, - příslušníkům nebo spolupracovníkům zpravodajské služby cizího státu v době, kdy v tomto státě vládl komunistický nebo komunistickému režimu obdobný režim.

Národní archiv, který je kompetentem u písm. c/, d/ a e/ (pravděpodobně ovšem ve spolupráci s regionálními archivy) a zčásti u písm. b/, f/, g/, h/ a i/ § 4 zákona, a bude se tedy vyjadřovat ke:

- členům Komunistické strany Československa a Komunistické strany Slovenska,

- příslušníkům Lidových milicí,

- individuálním členům Svazu československo-sovětského přátelství po 21. srpnu 1968, s výjimkou těch, kteří své členství ve Svazu československo-sovětského přátelství krátce poté ukončili,

- členům akčních výborů Národní fronty po 25. únoru 1948, prověřkových komisí po 25. únoru 1948 nebo prověřkových a normalizačních komisí po 21. srpnu 1968,

- informátorům zpravodajského aparátu Komunistické strany Československa anebo osobám jinak obdobně spolupracujícím s Komunistickou stranou Československa,

- studentům nebo absolventům vysokých škol politických, školení obdobných směrů ve státech Varšavské smlouvy, vědeckým aspirantům ane-

Poslanecká sněmovna schválila 15. června zákon o protikomunistickém odboji Foto: ČTK

bo účastníkům kurzů na těchto školách, delších než 3 měsíce,

- osobám, které se jinak dobrovolně, vědomě a aktivně významným způsobem podílely na budování, rozvoji a upevňování komunistické totalitní moci v Československu.

Vojenský ústřední archiv, který je zčásti kompetentem u písm. f/ § 4 zákona, se bude vyjadřovat ke studentům nebo absolventům vysokých škol politických, bezpečnostních a vojenských a školení obdobných

směrů ve státech Varšavské smlouvy, vědeckým aspirantům anebo účastníkům kurzů na těchto školách, delších než 3 měsíce.

Jak je na první pohled zřejmé, uvedené kategorie jdou výrazně nad rámec tzv. lustračních zákonů, a to i v oblastech, které upravil Ústavní soud.¹⁵ Archiv bezpečnostních složek bude např. nucen rekonstruovat personální složení (ročníky narození před 1910) i agenturní síť bezpečnostních složek po 25. únoru 1948 (zejména

14 Srov. odst. 1, písm. c, § 2 zákona č. 181/2007 Sb., o Ústavu pro studium totalitních režimů a o Archivu bezpečnostních složek a o změně některých zákonů.

15 Srov. <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/normy/nalez116-1992.pdf> a <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/normy/nalez-us-pl-1-1992.pdf>.

Odpor ke komunistům trvá. Demonstrace ke smutnému výročí 25. 2. 2008.

Foto: ČTK

Státní bezpečnosti, zpravodajského aparátu, ale také 5. oddělení Hlavního štábu – OBZ), personální složení PS VB i PPS atd. Národní archiv zřejmě čeká elektronizace členské kartotéky bývalé Komunistické strany Československa, případně podkladů k udělování medailí a vyznamenání členům Lidových milicí.

ODBORNÁ STANOVISKA

Bezproblémové zřejmě nebude ani opatřování odborných stanovisek ke každé došlé žádosti. Ministerstvo obrany o ně sice bude povinně žádat Archiv bezpečnostních složek, *popřípadě* i Ústav pro studium totalitních režimů či *další vědecké instituce*,¹⁶ nicméně zákon nestanoví, kdo a v jakém rozsahu je bude zpracovávat. Archiv bezpečnostních složek zjevně nebude vyhodnocovat podklady spravované jinými institucemi, zejména dalšími archivy.¹⁷ Domnívám se, že ministerstvo obrany si bude muset vytvořit seznam participujících vědeckých

institucí, které se po vzájemné dohodě soustředí na studium ve vybraných archivech (i regionálních), aby všichni nedělali všechno a nezaplňli v jednom termínu badatelný Archiv bezpečnostních složek, Národního archivu nebo třeba Moravského zemského archivu s požadavkem na předložení stejných inventárních jednotek.

Dále není zřejmé, jak bude zajištěno, aby tato stanoviska nezpracovávali potenciální držitelé osvědčení účastníka odboje a odporu proti komunismu anebo vědečtí či odborní pracovníci, kteří byli členy komunistické strany či spolupracovníky Státní bezpečnosti, z nichž někteří se mohli *dobrovolně, vědomě a aktivně významným způsobem* podílet na *budování, rozvoji a upevňování komunistické totalitní moci v Československu*. Objektivnost stanovisek by měla být zaručena, neboť se budou mjet vyjadřovat k *překážce: Za účastníka odboje a odporu proti komunismu se dále nepovažuje občan, jehož činy byly vedeny pohnutkou nastolit režim, který*

*by pošlapával hodnoty svobody a demokracie obdobně jako komunistický režim.*¹⁸ Negativně bude působit také fakt, že zpracovatelům není zákonem stanovena mlčenlivost.

Zcela mimo komentář ponechávám finanční náročnost tohoto příliš komplikovaného a nedomyšleného systému, který má ovšem zajistit řádné a hlavně včasné naplňování zákona, a otázku, nakolik budou za současné finanční situace státu personálně posílány instituce spolupracující s ministerstvem obrany (včetně těch taxativně neuvedených).

ETICKÁ KOMISE

Zákon v neposlední řadě jako kolektivní odvolací orgán zřizuje Etickou komisi České republiky pro ocenění účastníků odboje a odporu proti komunismu, jejíž členové v postavení veřejných činitelů budou vybíráni podle svérázného politického klíče, pokud budou shledáni bezúhonnými a způsobilými k právním úkonům.

Příslušný paragraf zákona opět nevyločil možný střet zájmů ani nezajistil odbornou způsobilost členů komise. Etická komise má navíc nelogicky stanovenou spolupráci pouze s Ústavem pro studium totalitních režimů a Archivem bezpečnostních složek (tj. s institucí, jež bude povinně zpracovávat odborná stanoviska v prvním stupni!), ale nikoliv s Ministerstvem obrany ČR, Národním archivem atd., tedy s orgány veřejné správy, které mohou vlastnit *nezbytné podklady a informace* pro její rozhodovací činnost.¹⁹ Navíc zákon neurčuje, ze které rozpočtové kapitoly bude činnost Etické komise hrazena.

Při vědomí důležitosti tohoto zákona budou pochopitelně orgány výkoné moci nuceny dobrou organizací práce a součinností všech zainteresovaných institucí napravovat legislativní chyby moci zákonodárné. pd

16 Srov. odst. 3, § 6 zákona.

17 Zákonodárci zjevně netušili, že Archiv bezpečnostních složek nespravuje archiválie a dokumenty prokuratur a soudů, případně další nezbytnou dokumentaci uloženou v regionálních archivech, ba dokonce ani to, že mu stále ještě nebyly předány veškeré archiválie a dokumenty z provenience bezpečnostních složek, zejména Státní bezpečnosti.

18 Srov. odst. 7, § 4 zákona.

19 Srov. § 7 zákona.